

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı: 1

Mart -2024

KİTAP İNCELEMESİ

Kitap Bilgileri: *Modernlik Ruhu: İslamî Bir Modernlik İnşasına Giriş* (çev. M. Emin Maşalı-Müntheha Maşalı). İstanbul: Pınar Yayınları, 2022, 362

Yazar: Taha Abdurrahman

DEĞERLENDİREN

Hülya OLCAY

YL. Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı

dgnhlyaa@gmail.com

ORCID: 0009-0002-4001-2316

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Kitap İncelemesi

İncelemenin Geliş Tarihi: 24.01.2024

İncelemenin Kabul Tarihi: 20.02.2024

Sayfa Aralığı: 266-272

GİRİŞ

Günümüz insanlarından kimilerinin sahip olduğu, kimilerinin ise yakalamaya çalıştıkları modernlik üzerine gerek içerden gerekse dışarıdan yorum ve eleştirinin yapıldığı bir sistemdir. Neşet etmeye Aydınlanma döneminde başlayan ve post-modernlik olarak devam eden bu sistem kaçınılmaz olarak bizleri de içine alarak küresel bir hal almıştır. Ancak Batı'nın küreselliği sınırını aşarak zıddına dönüşmüş ve tekelleşerek değerler sisteminde çıkmaza sürüklenmiştir. İslam dünyasına da tesir ve sirayet etmeye başlayan modernlik hareketi, Batılı kabul edilen kültür ve değerlere karşı üç yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. Bir kısım mütefekkiri katı gelenekçi yaklaşımı benimseyip modernliğe cephe alırken bazı reformist düşünürler modernliği bütünüyle benimsenmesi gereken bir sistem olarak görmüşlerdir. Bu iki yaklaşım arasında dengede kalan üçüncü bir yaklaşım ise itidalli bir yaklaşımla modernliğin kısmen ve ıslahçı bir tutumla ele alınması gerektiğini savunmuştur. Bu üç yaklaşım on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren Cemaleddin Afgânî (ö. 1897), Muhammed Abduh (ö. 1905), Said Halim Paşa (Tö. 1921), Muhammed İkbâl (ö. 1938), Hasan el-Benna (ö. 1949), Ali Şeriatî (ö. 1977), Fazlurrahman (ö. 1988), Muhammed Arkoun (ö. 2010), Hasan Hanefî (ö. 2021), S. Hüseyin Nasr gibi dünyanın birçok yerinden çağdaş İslam düşünürleri tarafından tartışılmaktadır. Çağdaş İslam düşünürleri modernliğe dair yeni ufukların açılması adına iyi bir müktesebat oluşturmakla beraber bu konudaki tartışmalar gün geçtikçe daha farklı boyutlar kazanarak devam edegelmiştir. Modernlik meselesine özgün ve bütünlükçü bir bakış açısıyla yaklaşanlardan Faslı çağdaş düşünür Taha Abdurrahman'ın *Modernlik Ruhu (Ruhu'l Hadase)* adlı eseri literatürde önemli bir katkı sunmaktadır. Mantık, dil felsefesi ve ahlak üzerine çalışmalarıyla öne çıkan Taha Abdurrahman *Modernlik Ruhu* adlı eserinde modernliğin kendine ait ilkeleriyle soyut, şemsiye bir kavram olduğunu, Batı modernitesinin bu ruhun bir tatbiki olduğunu ve modernliği başka uygulamalarının da olabileceğini bizlere sunmaya çalışır. Taha Abdurrahman eserinde Batının modernlik tanımı için belirlediği akılcılık, öznelcilik ve özgürlük kavramları yerine yenilenme ruhunu temsil eden üç temel ilke olan olgunluk, kuşatıcılık ve eleştiri ilkelerini açıklar. Batı modernite tatbikinde görülen hatalara mukabil İslamî yenilenme modelinde bu hataların nasıl bertaraf edileceği üzerine özgün fikirlerini teferruatlı ve sistematik bir biçimde aktarır.

KİTAP HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Kitabın içeriğine geçmeden önce Taha Abdurrahman'ın eserini katmanlı bir şekilde oluşturduğunu ifade etmeliyiz. Taha Abdurrahman giriş bölümünde Batı modernitesinin içeriğini, argümanlarını, Batıyı çıkmaza sürükleyen tatbikin fâsitliğini ve İslamî yenilenme

fikriyatını detaylı bir biçimde okuyucuya sunar. Eserinde Batı modernliğinin tatbikine karşılık İslamî modernliğin yenilenme oluşumu mukayeseli bir şekilde ilerler. Eseri okuyucunun diyalektik yapı fikriyle okuması, anlamasını kolaylaştıracaktır. Konusu itibarıyla her kesimin ilgi alanına sahip olsa da düşünürün dili ve diyalektik üslubunun akademik camiaya daha uygun olduğunu söyleyebiliriz.

Giriş kısmıyla beraber *Modernlik Ruhu* üç ana bölümden oluşmaktadır. Müellif, kitabın sonunda akademik eserlerde alışılan sonuç başlığına yer vermeyip yerine Meşruiyet Sorunu başlığı altında İslamî bir modernlik inşasına yönelik muhtemel itirazlara cevap vermeye çalışır. Eserin sonuç bölümüyle bitirmeme gerekçesini ise her bölümün sonunda yeterli izahları derleyerek hülasa ettiğini söyleyerek izah eder. Giriş bölümünü yukarıda bahsettiğimiz üzere kitabın kısa bir özeti mahiyetindedir. Burada modernliğin ruhu ile tatbikinin farkını ortaya koyduktan sonra modernlik ruhunun taşınması gereken üç temel ilkedен söz eder. Bunlar; eleştiri, olgunluk ve kuşatıcılıktır. Bu ilkelerden her birine bir bölüm tahsis eden müellif, birinci bölümde Modernlik Esaslı Eleştiri İlkesinin İslamî Tatbiki, ikinci bölümde Modernlik Esaslı Olgunluk İlkesinin İslamî Tatbiki, üçüncü bölümde Modernliğin Kuşatıcılık İlkesinin İslamî Uygulamasını ele alır.

ESERİN TANITIMI

Taha Abdurrahman Batı medeniyetinin sözden ibaret olduğunu, sözün fiile öncelendiğini ifade ederek İslam dünyası ile Batı dünyasının temel düşüncelerinin farklı olduğunu, bu hususta modernlik ruhunun tatbikinin de farklı olması gerektiğini savunur. Bu minvalden hareketle aslında Batı modernliği değil modernitesi olduğunu, diğer bir ifadeyle Batı realitesinin, modernliğin bir tatbiki olduğunu vurgulayarak modernlik ruhunun İslam'a özgün bir tatbikinin de olabileceğini savunur. Hatta modernlik ruhuna en yakın dinin İslam olduğunu iddia eder. Bu iddiasını temellendirmeye çalışırken Batı tipi modernliğin yol açtığı açmazları ve hataları değerlendiren Faslı düşünür bu açmazların ancak modernlik ruhuna özgü olan eleştiri, olgunluk ve kuşatıcılık ilkelerinin İslamî tatbikiyle aşılabileceğini söyler. Taha Abdurrahman'ın *Dinî Amel ve Aklın Yenilenmesi (el-Amelu'd-Dinî ve Tecdidu'l-Akl)*, *Seküler Ahlakın Sefaleti (Bu'su'd Dehrâniyye)*, *Ahlak Sorunsalı (Suâlü'l-Ahlâk)* adlı diğer bazı eserlerini de incelediğimizde onun, modernlik ruhunun İslamî tatbikinin, modernlik ruhunu yakalamada Batı modernliği realitesinden daha güçlü ve daha başarılı bir örneklik ortaya koyabileceği yönünde ısrarlı bir tutuma sahip olduğunu görüyoruz.

Modernlik Esaslı Eleştiri İlkesinin İslamî Tatbiki adlı ilk bölümde Taha Abdurrahman eleştiri ilkesini akılcılık ve ayırım olmak üzere iki esas üzerinden açıklamaya çalışır. Akli

felsefenin aksine idrak edici özne olarak görmeyen Abdurrahman beş duyu gibi akli da kalp tarafından kaynaklık edilen içsel bir idrak yetisi olarak görür. Taha Abdurrahman akılcılığı, Batı tatbikin ve yetiştiği muhitteki Arap düşünürlerin inandığı Descartes'ın daraltılmış araçsal akli yerine müsedded ve müeyyed akıl olarak kavramlaştırdığı ve fiili akıllar kategorisine yerleştirdiği akılları kullanarak aklın alanını genişletir. O Descartes'in *cogitos*'u olarak ünlenen "Düşünüyorum öyleyse varım" ifadesine karşılık "ahlaklıyım öyleyse varım." diyerek rehberlik edilmiş aklın ve desteklenmiş aklın daraltılmış olan araçsal akıldan üstün olduğunu kanıtlamaya çalışır. Bu hususu daha detaylı ele aldığı *Dinî Amel ve Aklın Yenilenmesi (el-'Amelu'd Dinî ve Tecdidu'l-Akl)* adlı eseri incelenebilir. Ayırım konusunda Batı tatbikin her şeyi ayrıştırmasına karşı çıkararak kontrollü ve bütünleştirici bir ayırımın modernlik ruhuna uygun olduğunu belirtir. "Batının en büyük hatası her şeyi birbirinden koparmasıdır" diyen Abdurrahman'a göre Batı muasır insanı din, hukuk, vatan, mekân ve duyguları olmak üzere her şeyden koparmıştır. Bu ayrıştırmada en büyük hata ise insanın özünde yapı olarak taşıdığı değerler bütününden yani insanın fitratından koparılmasıdır. Bunu da salt araçsal akli temel alarak insanı maddiyata indirgemeleri ile hissî değerlerinden kopararak gerçekleştirdiler. Fıtrattan koparılan insanda değerli sorumluluğun bilinci oluşmadığından modern aile bütünlüğünde de hazza eğilim oluşmuştur. Modern ve post-modern ailede insanın fitratından koparılması; kişilikliğin kişiliksizliğe evrilmesi, hak olanın hazza, sorumluluk olanın yüke dönüşmesine neden olmuştur. Bu hususta Abdurrahman fikrî bir ayırımı esas alıp uygun görürken ameli bir ayırımı karşı çıkar. İslam'da hayatı oluşturan alanlar fonksiyonel bir irtibatla ve karşılıklı etkileşim halinde yekdiğerini tamamlar. Dolayısıyla ekonomi alanını ahlaktan ayırabiliriz ancak ekonomik bir faaliyeti ahlaktan tecrit etmek mümkün değildir. Batı modernitesi, araçsal akli esas alıp mutlak bir ayırım uygularken sadece maddî olan ile ilgilenir. Hâlbuki hayatın içerisinde maddî olan ile manevi olan iç içedir. Taha Abdurrahman'a göre fonksiyonel bir ayırım yapılabilir ancak yapısal olarak mutlak bir ayırımı gitmek yanlıştır. Kontrollü ayırım dediği bir usulle bazı durum ve şartlarda ayrılan disiplinler yer değiştirebilmeli, birleşebilmelidir.

Modernlik Esaslı Olgunluk İlkesinin İslamî Tatbiki başlıklı ikinci bölümde eleştiri ilkesinde olduğu gibi sistematik iki ayırımı gidilmiştir. Bunlar: özgünlük ve özgürlüktür. Modernlik adına ortaya konan şeylerle ilk irtibat Batılı kaynakların tercümesidir. Bu yüzden modernliği yakalayabilmenin ilk yolu çeviri hareketinde yenilenme, ikinci yol ise taklitçi modernist okumaların terki ve Kur'an yorumlarının yenilemesi ile olacaktır. İslam toplumunun modernliği yakalaması için bu hususta dikkat etmesi gereken çeviri hareketinde mesul özgürlük vasfını yakalamaktır. Çünkü Batının uygulaması (modernitesini oluşturan zaman,

mekân ve olguları) İslam toplumunun tatbiki ile aynı olamaz. Mütercimim çeviri yaparken bağımlılık halinden sıyrılarak özgün ve özgür bir eser ortaya koyması gerekir. Taha Abdurrahman özgünlük üzerinde Arap ve Müslüman ilim insanlarının Batı modernitesini taklitten öteye gidemediğini ve bunun Batı realitesinin içinde bulunduğu fâsit düzenden daha vahim olduğuna dikkat çeker. Abdurrahman'a göre yenilenmiş bir Kur'an okuma anlayışı ve tercüme etkinliğine girmeden modernlik sürecine İslam toplumunun girmesi mümkün değildir. Çünkü insanın kendi dışındakiler ile bağıını yenilemeden kendisini yenilemesi söz konusu olamaz. Kitabın bu bölümü özellikle fakih ve müfessirlere yönelik bir eleştiri mahiyetindedir. Eleştiriye tabi tutulmadan salt taklit edilerek alınan fikrî olgu ve tercüme, Kur'an okuma ve tev'il kısmında yeni ve yanlış bazı anlayışların oluşumuna zemin hazırlamış, bu da özgün ve içe dönük vasıflarından İslam toplumunu mahrum bırakmıştır.

İslamî Modernlik uygulamasının son ilkesi olan kuşatıcılık ilkesini Taha Abdurrahman iki kısımda belirlediği birer örnek üzerinden temellendirmeye çalışır. Batı tatbikin eksik ve hataları, İslamî yenilenmeyle oluşturulmak istenilen modernliğin uygunluğu diyalektik bir tarzda açıklanır. Taha Abdurrahman modern insan ve toplumu salt maddi bir alan olarak değil genişleyebilen ve genelleşebilen manevi bir kuşatıcılıkla işler. Vatandaşlığı, genişleme ilkesinde kendini gösterdiği uygun ve en üstün alan olarak belirleyen Abdurrahman, eserinde manevi genişleme ile vatandaşlık mertebesinde kalan insanları İslamî merhamet değeri ile kardeşlik mertebesine yükseltir. Batı uygulaması vatandaşları ve diğer toplumları ferdiyetçi anlayış ile kuşatır. Bu da salt kendine dönük bireyin ötekinden koştığı kapalı bir kuşatıcılıktır. İslamî yenilenme ile modernliğin ruhuna uygun olan kuşatıcılık manevi kapıları açarak merhamet/şefkat değeri ile ferdiyetçiliği bertaraf eder. Yine merhametleşme sadece insanlar arasına hapsedilmeyerek etrafımızdaki diğer canlı ve eşyalara da yayılarak genelleşen bir hâl alır. Kuşatıcılık ilkesinin İslamî tatbikinde modernlik, belirli alan veya alanlara değil, neşet ettiği topluma hapsedilmeyerek hayatın her alanını manevi bir genişleme ile sair toplumları ve tüm mahlukatı kapsayacak bir yayılmayla kuşatmasıdır.

Meşruiyet sorunu başlıklı son kısımda Taha Abdurrahman, insanlığın modernlik evresinden post-modernlik evresine geçtiği bir dönemde, İslamî bir tatbikin gerekliliğine karşılık oluşabilecek itiraza cevap verir. Aslında bu sorunun altında post-modernitenin ikinci bir modernite olduğu ve modernitenin sonu olduğu şeklinde iki düşünce hâkimdir. Bu iki görüşe sahip olanların modernitenin ruhunu göz ardı edip modernlik realitesini modernlik ruhu yerine geçirdikleri anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Taha Abdurrahman, post-modernliğin modernlik ruhunu izleyen sonraki bir tatbik olmadığını, modernlik realitesine karşılık bir tatbik olduğunu vurgular. Bunu Taha Abdurrahman dört aşamada kısaca

cevaplandırarak İslam toplumları için evrensel kavramlarıyla kendisine has modernlik ruhu uygulamasının hakikatleriyle var olduğunu, mezkur itirazın reddi ile beraber nasıl ki modernliğin Batı realitesi meşruiyete sahip ise İslamî tatbikin de aynısına sahip olacağını savunur.

Sonuç olarak modernlik ruhu, karakteristik özellikleriyle eleştirici, olgun ve kuşatıcı bir ruhtur. Taha Abdurrahman, derin ve kayda değer bir meseleyi ele almışsa da eleştiriye açık olduğunu vurgulayarak farklı modernlik uygulamalarının bu eser ile birlikte ortaya çıkması beklentisindedir. Abdurrahman, Batı kaynaklı olduğu düşünülen modernliğin taklitçi, özgün ve özgür olmayan fasit sisteminin eleştirilmeden uygulanmaya çalışılmasına karşı olduğunu, içe dayalı özgün bir modernlik inşa etmenin gerekliliğini ifade eder. Bunu başarmanın ilk yolunun modernliğin ruhunun birçok tatbikinin olabileceğini, Batı modernliğinin bunlardan biri olduğunu fark etmemizdir. Bunu din ve dindarlık arasındaki ilişkiye benzetebiliriz. Din, ilahi kaynaklı değerler manzumesi iken dindarlık, insanın bu öğretilerden anladığını hayatına taşıdığı yönüdür. Tek bir dinin birçok dindarlık anlayışı olduğuna göre, bunu tek bir anlayışa indirgemek nasıl hatalı ve imkânsız ise modernliğin ruhunun tatbikini de tek bir olguya indirgemek insan hayatına, anlayışına ve iradesine aslında yapılan en büyük haksızlık olacaktır. Taha Abdurrahman bunu fark ederek Batı modernitesinin ve geleneğin hatalı ve yanlış uygulamalarını atarak bize uygun olan faydalı kısımları ile yeni bir devir başlatmanın yollarını eserinde çizer. Abdurrahman'ın, *Modernlik Ruhu* üzerine ele aldığı eseri ile modernliği, İslamî din temelli ahlaki pratik yaşam ve bütünlükçü yaklaşım ile temellendirerek Batı modernitesine yaptığı ahlaki tenkitlerinde başarılı olduğu aşikârdır. Nezdimizde İslamî dinin tatbiki ve ahlaki hayatın küreselleşerek kamusallaşması zorluklar ile karşılaşacak olsa da herkesin akliliğe vurgu yaptığı bir zamanda ahlakî önemi vurgulayan yaklaşımı ile Taha Abdurrahman'ın görüşleri günümüz çağdaş düşünürlerinden bazı önemli farklar ile ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte modernlik kelimesinin Batı kaynaklı olduğu düşünüldüğünde kullandığı kavramlarda son derece özgün olduğu kadar seçici ve titiz davranan Taha Abdurrahman'ın modernlik kavramı yerine daha özgün bir kavramı neden seçmediği tartışılabilir. Abdurrahman'ı yeni ve özgün kavramlarıyla orijinal dilinde anlamının güç olduğu bilindiğinden mütercimim genel manada başarılı bir çeviri yaptığını söyleyebiliriz. Fakat kitabın bazı kısımlarında müellifin diyalektik düşünce yapısına hâkim olmanın güçlüğü nedeniyle manayı esas alan ve anlaşılmayı kolaylaştıran bir tercüme yerine, metne olabildiğince sadık kalan lafzî/literal bir çeviri yapıldığından mana muğlak ve anlaşılmaz hale gelmiştir. Ayrıca tercümede sıklıkla başvuru ve akademik dilde pek kullanılmayan –ki bağlaçlarıyla bazı cümlelerin fazlasıyla uzatılması da dili ve üslubu itibariyle anlaşılması kolay olmayan bir eserin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Kitabın

sonraki baskısında bu hususların gözden geçirilmesi, ülkemizde yeni tanınmaya başlayan Taha Abdurrahman'ın fikirlerinin doğru ve kolay anlaşılmasını ve daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlayacaktır.